

КОНКУРЕНЦІЯ ЯК ФОРМА ІСНУВАННЯ ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ПРОМИСЛОВОЇ ПРОДУКЦІЇ

Стаття присвячена дослідженню основних форм конкурентних відносин на внутрішньому ринку промислової продукції. Показано, що економічна конкуренція існує лише в нерозривній єдності, взаємодії з товарним виробництвом і ринком, та здійснюється в багатьох формах, які з розвитком ринкових відносин стануть більш різноманітними.

The article is devoted to the research of basic forms of competitive relations on the domestic market of industrial output. It demonstrates that economic competition exists only in indissoluble unity, interaction with commodity production and market, and is realized in many forms which with the development of market relations will become more different.

Актуальність дослідження. Оцінюючи конкурентоспроможність виду економічної діяльності галузі необхідно розглянути його з точки зору органічної частини суспільного виробництва. В такому випадку можна говорити про ступінь виконання даного виду специфічних функцій.

Конкурентоспроможність на рівні виду економічної діяльності можна оцінювати, використовуючи показники продуктивності праці; питомої ваги оплати праці; капіталоемності; наукоємності і технічного рівня продукції; сукупності наукових напрацювань, необхідних для самостійного освоєння продукції та її відтворення; обсягу технологічних напрацювань для реалізації наукових і проектно-конструкторських розробок; ступеня експортної орієнтації або імпоротної залежності виду економічної діяльності; ступеня відповідності рівня розвитку виду загальному рівню розвитку національного господарства тощо. Даний набір показників може бути суттєво розширений з урахуванням специфіки об'єднань, фінансово-промислових груп або окремих сфер господарювання. Зокрема, слід брати до уваги особливості мезо- і макрорівневих показників конкурентоспроможності, які зумовлюються ступенем міжнародних коопераційних зв'язків підприємства чи виду економічної діяльності, їх експортною диверсифікацією за країнами, наявністю зарубіжних філій компанії, а також галузевого об'єднання та іншими факторами, які викликані транснаціональним характером господарсько-фінансових зв'язків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні і прикладні проблеми формування конкурентного ринкового середовища висвітлено у численних працях зарубіжних і вітчизняних економістів, а саме В. Базилевича, Б. Букринського, А. Гальчинського, В. Геєця, Б. Данилишина, М. Долішнього, С. Дорогунцова, Я. Жаліло, О. Михайлова, М. Портера, П. Хайне, Е. Чемберліна, А. Юданова та багатьох інших. Однак, з урахуванням існуючих економічних реалій, дане питання потребує нового поглибленого аналізу, розробки нових науково-методичних і практичних рекомендацій щодо послаблення наслідків кризових явищ, адже недостатній розвиток внутрішнього ринку промислової продукції зробив його чи не найбільш чутливим до змін економічної ситуації як на зовнішніх ринках, так і в країні.

Метою даної статті є обґрунтування та дослідження конкуренції, основної форми існування внутрішнього ринку промислової продукції.

Виклад основного матеріалу. Підвищення рівня конкуренції за рахунок ускладнення виробничих систем та виникнення їх нових комбінацій у результаті господарської взаємодії окремих фірм і підприємств ускладнює аналіз конкурентоспроможності, наближаючи його до наступного ступеня агрегування – мезоконкурентоспроможності.

Мегаконкурентоспроможність можна визначити як ефективність роботи окремих галузей національного господарства, оцінювану окрім традиційних критеріїв за показниками, які характерні для даної галузі та описують ступінь її живучості та динамічності за різних варіантів розвитку економіки даної країни і всього світу в цілому [1, с. 15].

Розвиток міжнародного розподілу праці привів до певної спеціалізації країн на світовому ринку в залежності від ступеня конкурентоспроможності тієї чи іншої галузі. Зокрема, у США найбільш конкурентоспроможними є авіаційна та аерокосмічна промисловість, машинобудування, автомобілебудування, виробництво потужних комп'ютерів і розробка інформаційних технологій, в Японії – електронна, електротехнічна та автомобільна промисловість, суднобудування, станкобудування (включаючи роботобудування) та ін.

Основні галузі української економіки за ступенем конкурентоспроможності можна розподілити на чотири категорії:

- 1) дуже сильна конкурентна позиція – чорна металургія;
- 2) сильна конкурентна позиція – кольорова металургія, електроенергетика, нафтохімічна, лісова, оборонна, зв'язок і комунікації;
- 3) посередня конкурентна позиція – хімічна, автомобільна, суднобудування (цивільне), машинобудування, приладобудування та харчова промисловість;
- 4) слабка конкурентна позиція – авіаційна (цивільна), електронна, текстильна.

Синтетичним показником, який об'єднує конкурентоспроможність товарів, товаровиробників і галузей та характеризує становище країни на світовому ринку, є загальна конкурентоспроможність країни – здатність країни в умовах вільної добросовісної конкуренції виробляти і реалізовувати товари і послуги, що задовольняють вимогам світового ринку і підвищують добробут населення даної країни та окремих її громадян.

Американський дослідник М. Портер розробив розширену теорію порівняльних переваг національної конкурентоспроможності на основі факторів виробництва. В основу теорії покладено ефективність використання факторів виробництва (ресурсів). Отримані висновки свідчать, що успіх у міжнародній конкуренції визначають не стільки самі фактори, скільки те, де і наскільки продуктивно вони застосовуються [2, с. 24].

Прийнявши як вихідну тезу про те, що на світовому ринку конкурують не країни, а фірми, можна виявити властивості, які найбільшою мірою впливають на конкурентоспроможність національних фірм у міжнародній конкуренції.

Згідно М. Портера виділяються чотири групи характеристик країни, або чотири детермінанти конкурентних переваг:

- 1) параметри виробничих факторів;
- 2) параметри внутрішнього попиту;
- 3) наявність конкурентоспроможних на світових ринках споріднених чи підтримуючих галузей;
- 4) стратегія фірм, їх структура і суперництво (умови в країні, які визначають характер створення і управління фірмами і особливості конкуренції на внутрішньому ринку).

Ця система детермінант створює середовище функціонування фірм країни, яке з точки зору конкурентоспроможності може бути як сприятливим, так і несприятливим. На систему детермінант у свою чергу впливають випадок (проривний винахід, раптові крупні події, які впливають на життя країни та ін.) і політика уряду, яка може або посилити конкурентну перевагу країни, або підірвати її [3, с. 78].

Успішна політика уряду повинна будуватися з урахуванням стадії, якої досягла країна в розвитку конкурентоспроможності. Таких стадій можна виділити три: факторних, інвестиційних та інноваційних переваг. При цьому безпосередній вплив на національні конкурентні переваги уряд може здійснювати на перших двох стадіях. В цілому конкурентоспроможність країни характеризується М. Портером як наявність, збереження і розвиток її конкурентних переваг в умовах динамічної міжнародної конкуренції, в якій головну роль відіграють нововведення. Сучасні визначення національної конкурентоспроможності, прийняті рядом офіційних організацій або запропоновані окремими ученими, по суті відповідають наведеній дефініції чи прямо спираються на неї. Зокрема, це відноситься до прийнятого країнами Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) загального визначення конкурентоспроможності як здатності компаній, галузей, регіонів і націй забезпечувати порівняно високий рівень доходів і заробітної плати, залишаючись відкритими для міжнародної конкуренції [4, с. 42].

У теперішніх умовах розвитку світового господарства велике значення для оцінки конкурентоспроможності набуває нова геополітична роль тієї чи іншої держави. Вона багато в чому залежить від участі країни в економічних і політичних союзах, від характеру обраної національної економічної стратегії. Міжнародна конкуренція в економічній сфері залишається тісним чином пов'язаною з геополітичними проблемами. Тому макроконкурентоспроможність у великій мірі залежить від загальної економічної і військової потужності країни, яка забезпечує її політичний вплив.

Національна конкурентоспроможність може бути вимірною за допомогою ряду показників. Це передусім: сальдо зовнішньоторгового балансу; витрати факторів виробництва на одиницю продукції, приведені до курсу національної валюти; ринкові квоти. Однак, перелічені показники не в повній мірі відбивають характер і якість конкурентної переваги, а значить її стійкість і перспективність. Відповідно до теорії М. Портера та ряду інших учених, у числі інтегральних вимірювачів національної конкурентоспроможності — продуктивність праці, яка відображає те, наскільки країна може бути низьковитратним виробником за умови високої заробітної плати, а також повна факторна продуктивність, яка вимірюється кількістю продукції, виробленої на одиницю сукупних витрат праці й капіталу. Згідно з таким підходом, який відбиває реальне зближення понять продуктивності і конкурентоспроможності, країна, яка має технологічні переваги, може бути конкурентоспроможною на світових ринках, підтримуючи при цьому високі доходи. Мова йде про конкурентоспроможність багатих країн, засновану на вигодах використання сучасних високих технологій [5, с. 56].

Однак конкурентоспроможність країни може бути досягнута і на базі нетехнологічних переваг – передусім завдяки низькій вартості факторів виробництва і девальвації національної валюти, тобто завдяки відносно низькому рівню життя населення. Такою є конкурентоспроможність слаборозвинених країн.

Маніпулювання рівнем заробітної плати та валютним курсом часто використовуються з метою підвищення національної конкурентоспроможності на ранньому етапі розвитку активної зовнішньоекономічної діяльності – для виходу та закріплення на світових ринках, які цікавлять країну. Нетехнологічні переваги у міжкрайній конкуренції можуть виникати і стихійно. Наприклад, у ситуації, коли для якоїсь держави складаються сприятливі (з точки зору конкурентоспроможності) міжкрайні

співвідношення заробітної плати і валютних курсів (саме таке положення останніми роками в значній мірі підвищувало конкурентоспроможність США і Канади). Нетехнологічні конкурентні переваги відіграють важливу роль у галузях з високою взаємозамінністю продукції та переважанням в експорті низькотехнологічних продуктів. У той же час конкурентоспроможність високотехнологічних галузей безпосередньо пов'язана з інвестиціями у дослідження та розробки, у створення нововведень, тобто з технологічними конкурентними перевагами [6, с. 34].

Деяка неповнота розглянутих показників першої групи для оцінки національної конкурентоспроможності полягає в тому, що при їх використанні зникає розбіжність між двома принципово різними видами конкурентних переваг – технологічними і нетехнологічними, а в міжкраїнних зіставленнях порівнюється така, що має різну природу конкурентоспроможність високорозвинених і слаборозвинених країн. Однак один з цих показників – питома вага оплати праці – отримала широке розповсюдження у світовій статистиці [7, с. 4].

В країнах з розвинутою економікою цей показник є відносно постійним, а в Україні він демонструє різко понижувальну тенденцію. Зменшення рівня витрат на оплату праці в розрахунку на одиницю виробленої продукції в Україні відбувається в умовах глибокої кризи, за вкрай низької продуктивності праці за рахунок того, що зниження рівня заробітної плати випереджає падіння продуктивності праці. Між тим зміни рівня питомої ваги оплати праці в країнах Західної Європи та у США відображають випереджальний ріст продуктивності праці при збереженні високого рівня заробітної плати.

Таким чином, одним з ресурсів конкурентоспроможності українських товарів і послуг як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринку виступає в даний час відносно дешева праця. Але вона може розглядатися лише як одна з потенційних умов зростання конкурентоспроможності, до того ж така, яка має певні часові межі.

Найбільш репрезентативний показник конкурентоспроможності вперше був розроблений відомою міжнародною організацією – Світовим економічним форумом (Женева) у 1986 р. Для визначення рейтингу конкурентоспроможності використовуються багатофакторні моделі, в яких враховується 381 показник. Вони зведені у 8 агрегованих груп: внутрішній економічний потенціал, зовнішньоекономічні зв'язки, державне регулювання, кредитно-фінансова система, інфраструктура, система управління, науково-технічний потенціал, трудові ресурси. У розробленій методиці об'єктивні статистичні показники по кожній країні (близько 70% всіх показників) доповнюються суб'єктивними експертними оцінками аналітиків, опитуванням керівників крупних корпорацій і провідних експертів з економіки різних країн [8, с. 13].

Коло охоплених країн постійно збільшується, і в 1998 р. аналіз провадився вже по 53 країнах світу, з яких більше половини відносяться до країн з розвинутою ринковою економікою (члени Організації економічного співробітництва і розвитку), а решта – до нових індустріальних і країн з перехідною економікою. Україна, згідно з індексом конкурентоспроможності країн світу, посідала 52-е місце в 1998 р. і 53-є – у 1999 році.

За допомогою спеціальної методики (з використанням економіко-математичних моделей) усі країни ранжуються за числом набраних балів, котре визначає їх місце за конкурентоспроможністю. Більш високе місце свідчить не тільки про рівень розвитку продуктивних сил, але й про гнучкість економічної системи, її здатність до перебудови у відповідності зі змінами на світовому ринку.

До ключових факторів національної конкурентоспроможності в даний час можна віднести: обсяг інвестицій в нові технології; обсяг інвестицій у людський потенціал; характер економічного середовища (наскільки воно сприятливе для виникнення і дифузії нововведень); лібералізацію зовнішньоекономічних зв'язків і розвиток відкритої, заснованої на твердих правилах, багатосторонньої системи міжнародної торгівлі.

Отже, макроконкурентоспроможність – це здатність країни, геополітичного суб'єкта, до самостійного політичного розвитку та успішного економічного змагання з іншими країнами.

Узагальнюючи, можна сказати, що макроконкурентоспроможність країни залежить від таких факторів, як: ступінь її зовнішньої політичної незалежності та безпеки; внутрішня політична і соціальна стабільність; регіональна узгодженість у політичній та економічній сферах; співвідношення обсягових та питомих показників даної країни (чисельності населення, демографічної динаміки, займаної та контрольованої території) з показниками інших країн; рівень життя населення та його диференціація за соціальними групами в динаміці і в порівнянні з іншими країнами.

З чисто економічних позицій рівень макроконкурентоспроможності країни можна, таким чином, оцінювати, використовуючи такі показники: продуктивність праці; капіталоємність, наукоємність, ступінь відкритості економіки (експортоємність та імпортна залежність), умови торгівлі, матеріалоємність, транспортноємність, динаміка курсу національної валюти по відношенню до курсу провідних країн світу, сальдо торгового і платіжного балансу країни, загальна оцінка ефективності та узгодженості роботи галузей і секторів національного господарства порівняно з іншими країнами, зіставними за основними параметрами соціально-економічного характеру. Макроконкурентоспроможність залежить також від внутрішньо- та зовнішньоекономічної політики держави, від обраних нею пріоритетів у сфері зовнішньоекономічних зв'язків, де визначальну роль відіграють такі напрями і заходи, як розширення імпортозамінного

виробництва та протекціонізм, здійснення конкурентного тиску на вітчизняних виробників з метою зниження їх витрат, зовнішньоекономічна експансія. Дуже важливу роль при цьому відіграє національне законодавство, яке забезпечує сприятливе середовище для розвитку конкурентоспроможних виробництв [9, с. 111].

Розглянуті методологічні аспекти сутності та оцінки конкурентоспроможності на різних рівнях економічної діяльності дають можливість визначити основні напрями її підвищення в умовах перехідної економіки України.

Розраховувати на прорив до світових ринків Україна може, лише різко скоротивши витрати виробництва, підвищивши продуктивність праці та ефективність матеріального виробництва.

Одним з основних пріоритетів державної економічної політики України повинно стати збереження і розвиток науково-технічного потенціалу. Необхідним є стимулювання розвитку високотехнологічних виробництв, заснованих на вітчизняних науково-технічних розробках, які були б здатні у найближчій і довгостроковій перспективі забезпечити конкурентні переваги українським підприємствам. Пріоритетний розвиток цих галузей допоможе Україні зайняти гідне місце в міжнародному розподілі праці і значно підвищити свою конкурентоспроможність у світовій економіці.

В економічній стратегії підвищення конкурентоспроможності розвинених країн і крупних компаній все більше місце займає екологічна політика. Вона охоплює систему заходів, спрямованих на раціональне використання природних ресурсів, їх охорону та відновлення всередині країни та за її межами. Ця політика провадиться як на рівні держави, котра встановлює законодавчі норми в області охорони природного середовища, так і на рівні компаній, які беруть на себе зобов'язання щодо дотримання цих норм у своїй корпоративній стратегії розвитку.

Ті компанії, які раніше за інших усвідомили та врахували у своїй корпоративній стратегії нові можливості використання екологічної складової виробництва, отримали беззаперечні конкурентні переваги. Це відноситься також і для цілих держав. Міжнародна конкурентоспроможність країни визначається наявністю у структурі її експорту передових екологічних виробів [10, с. 15].

Одна з головних нових можливостей для сучасного виробництва – формування такого, що швидко розвивається, світового ринку екологічно чистої продукції, який фактично охоплює всі сфери виробництва та послуг. Поки що не існує загальноприйнятої міжнародної класифікації цього нового ринку – в різних країнах у це поняття входить різна продукція. Наприклад, за визначенням Європейської комісії, екологічні галузі – це виробництво товарів і послуг з виміру, запобігання, обмеження чи виправлення екологічного збитку, ліквідації відходів і зниженню рівня шумів, а також екологічно чисті технології, застосування яких мінімізує використання сировини і забруднення навколишнього середовища.

У той же час ця продукція не виділяється в окрему графу ані міжнародною, ні національною статистикою. Міжнародні організації поки що тільки розробляють єдину міжнародну класифікацію цього ринку. При цьому виникають серйозні методологічні проблеми. Немає критеріїв віднесення до екологічно чистої продукції технологій із запобігання забрудненню. Якщо технології із прямої боротьби з забрудненнями ще відносно легко ідентифікувати, то нову продукцію, технології та промисловий дизайн, розроблені з урахуванням природоохоронних вимог, зазвичай відносять до відповідної галузі промисловості, а не до екологічної індустрії. Можна відзначити такі основні можливості, що відкриваються щорічному ринку, як покращення відповідної продукції шляхом її адаптації до нових екологічних вимог; розробка принципово нової продукції і навіть створення з цією метою спеціалізованих компаній. Необхідність вирішення екологічних проблем і жорстка конкуренція на ринку відкривають широкі можливості розробки, виробництва та збуту зовсім нової продукції замість екологічно небезпечної; надання екологічних послуг у формі інформаційної, консультаційної, експертної допомоги у вирішенні природоохоронних проблем, підготовки спеціалістів-екологів та ін. Численні дослідження, зокрема, Світового банку, підтверджують, що на противагу існуючим уявленням, країни, які враховують екологічний фактор і мають найбільш жорсткі екологічні стандарти, як правило, є найбільш конкурентоспроможними на ринку.

Перехід на нову модель розвитку відбувається не сам по собі, а за допомогою цілеспрямованої екологічної політики. Засобом її реалізації, що забезпечує міжнародну конкурентоспроможність, національного виробництва і, в кінцевому рахунку, конкурентні переваги країни в цілому, стають державні інструменти екологічної політики. У першу чергу, це – активне впровадження і послідовне підвищення жорсткості природоохоронного законодавства.

Екологічне законодавство може об'єктивно сприяти: зниженню витрат компаній; створенню нових ринків для продукції компаній; захисту передового екологічно орієнтованого виробництва від іноземної конкуренції.

Визначаючи пріоритетне значення екологічного законодавства для підвищення конкурентоспроможності виробництва, слід відзначити, що в ряді випадків більш ефективним засобом екологічної політики є економічні інструменти – такі як екологічні податки та субсидії, квоти на викиди, визначення прав власності на деякі природні ресурси (земля, вода, ліс), зобов'язання щодо зворотного приймання, вимоги відносно змісту вдруге перероблених матеріалів у тій чи іншій продукції та рад інших.

Резерви економічного прориву, прискорення досягнення світового рівня конкурентоспроможності відкриваються з побудовою об'єктивної, модернізованої, доступної кожному працівникові оперативної системи вимірювань і оцінок, що має мобілізуючий і мотивуючий потенціал самоконтролю й саморозвитку. Економічні умови, що кардинально змінилися, потребують ґрунтовної переоцінки існуючих передумов, принципів, параметрів системи вимірювань розвитку будь-якого господарського суб'єкта на рівні підприємства, галузі, регіону або країни. Сьогодні необхідне як уточнення конкурентного становища підприємства, так і регулювання напрямів, пріоритетів і прогресу економічних змін, які часто є некерованими, не планованими й несприятливими для ефективного розвитку. Всеосяжна порівняльна оцінка рівня розвитку підприємств відносно лідируючих конкурентів полегшує виявлення погіршення конкурентоспроможності, знаходження нових способів подолання відставань та інтелектуального забезпечення економічного прориву. Нові рубежі конкурентоспроможності відкриваються лише завдяки безперервним удосконаленням, кардинальним покращенням, незвичним ідеям.

Функціональна конкуренція спостерігається в тому разі, якщо та сама потреба може бути задоволена різними товарами. Наприклад, конкуренція на рівні різних продуктів харчування — при задоволенні потреб у їжі, на рівні безалкогольних напоїв — при вгамуванні спраги. Видова конкуренція відбувається на рівні аналогічних товарів різних підприємств чи одного підприємства. Наприклад, вона поширена в торгівлі автомобілями. Предметна конкуренція відбувається на рівні аналогічних товарів різних фірм. Найбільший успіх мають товари фірм, що зарекомендували себе доброю якістю виробів і гідно тримають честь своєї торгової марки. Особливо значного поширення вона набула в торгівлі одягом, взуттям, тканинами тощо. Наслідки конкуренції на рівні товарів виявляються в тому, що з кількох однакових товарів покупці обирають найдешевший товар, а за однакової ціни — найякісніший.

Висновки. Отже, загалом відбувається загальна, всебічна, всеосяжна конкуренція на всьому ринковому просторі між усіма продавцями й покупцями певного товару щодо його якості й рівня цін, а також між усіма суб'єктами різних галузей — щодо рівня прибутку. Це природний стан ринкової економіки. Конкуренція припускає вільні відносини між учасниками купівлі-продажу товарів чи послуг.

Свобода індивідуума починається зі свободи вибору. І тут важливий кожен елемент цієї свободи. Сама свобода вибору спирається на фундамент свободи пропозиції, свободи виробляти будь-який товар і продавати його на будь-якому ринку. Звідси й зароджується економічне явище, якому людство зобов'язане своїми досягненнями в усіх галузях матеріального, і не лише матеріального, життя, — конкуренція виробників, що ґрунтується на бажанні кожного продавати споживачеві лише свій товар.

Свобода й конкуренція — це взаємодоповнюючі й взаємозумовлені частини єдиного цілого. Немає свободи споживача й свободи взагалі без реальної можливості вибору серед товарів-аналогів. Конкуренція можлива лише у справді вільному суспільстві. Як гарант економічної свободи, конкуренція виникає лише з неї.

Отже, конкуренція виникла насамперед між товаровиробниками з боку пропозиції, в об'єктивно властивих товарному виробництву умовах господарської самостійності товаровиробників. Її рушієм, як і постійним стимулом розвитку виробництва, є економічні інтереси. Тому конкуренція в повсякденному економічному житті виявляється на ринку як протистояння між власниками товарів або тими, хто бажає придбати ці товари.

Література

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. — М.: ЭКСМО, 2007. — 245 с.
2. Шумпетер Й. Капитализм, Социализм и Демократия: Пер. с англ. / Предисл. и общ. ред. В. С. Автономова. — М.: Экономика, 1995. — 540 с.
3. Knight F. Risk, Uncertainty and Profit. Chicago ; London, 1971. — P. 78 — 79.
4. Шаханова О. М. Маркетингова товарна політика: Навч. посіб. — К.: МАУП, 2003. — 160 с.
5. Давиденко С. В. Вплив розширення внутрішнього ринку на економічне зростання України // Стратегічні пріоритети. — 2006. — № 1. — С. 93 — 101.
6. Стратегії розвитку України: теорія і практика. — К.: НІСД, 2002. — 864 с.
7. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального озвитку України на 2002 — 2011 роки: Послання Президента України до Верховної Ради України // Урядовий кур'єр від 04.06.2002 р. — № 100. — С. 4 — 5.
8. Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році: Послання Президента України до Верховної Ради України. — К.: Інф.-вид. центр Держкомстату України, 2005. — 182 с.
9. Конкурентоспроможність національної економіки / За ред. Б. Є. Кваснюка. — К.: Фенікс, 2005. — 582 с.
10. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004 — 2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції» / Авт. кол.: А. С. Гальчинський, В. М. Гесць та ін.; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, Мін-во економіки та з питань європ. інтегр. України. — К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. — 416 с.

11. Богдан Данилишин: Розвиток і підвищення ефективності регулювання внутрішнього ринку є пріоритетом діяльності Мінекономіки // <http://www.kmu.gov.ua/>

Надійшла 26.03.2009

УДК 369.5 (4/9)

О. В. НЕЛПОВИЧ

Хмельницький національний університет

ПЕНСІЙНІ СХЕМИ З УЧАСТЮ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ В КРАЇНАХ З РИНКОВОЮ ЕКОНОМІКОЮ

В статті розглянуті пенсійні схеми з участю недержавних пенсійних фондів та визначені можливі напрямки застосування зарубіжного досвіду в реформуванні пенсійної системи України.

In the article considered pension schemes with participation of not state pension funds and the certain are possible directions of application of foreign experience in reformation of the pension system of Ukraine.

Актуальність дослідження. Пенсійну реформу віднесено до пріоритетних завдань внутрішньої політики держави. Основна причина необхідності пенсійної реформи – старіння населення, яке відбувається внаслідок зменшення народжуваності та збільшення середньої тривалості життя. За даними статистичних прогнозів, демографічна ситуація буде і далі погіршуватись і через декілька десятиліть досягне свого піку. Якщо сьогодні в більшості розвинутих країн на одного пенсіонера припадає 4 – 5 осіб працездатного віку, то до 2025 року це співвідношення складатиме в країнах Європи – 1:3 [1, с. 245]. У пенсійній системі України на 10 платників внесків припадає 9 пенсіонерів, а за незмінності рівня участі населення у пенсійному страхуванні до середини 2020 років кількість пенсіонерів може перевищити кількість платників [2, с. 13].

Зазначимо, що важливою складовою нової пенсійної системи України є недержавне пенсійне забезпечення (НПЗ), провідна роль в якому належить недержавним пенсійним фондам (НПФ). Ці небанківські фінансові установи створюються і функціонують як невідприємницькі (неприбуткові) юридичні особи, що займаються виключно формуванням пенсійних накопичень вкладників та виплатами недержавних пенсій учасникам. Недержавний пенсійний фонд (НПФ) – юридична особа, що створена у відповідності до Закону [3] і є неприбутковою організацією (невідприємницьким товариством), функціонує і проводить свою діяльність виключно з ціллю накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам фонду у визначеному законодавством порядку. На думку експертів, запровадження добровільного (недержавного) пенсійного забезпечення як додаткового до державного має компенсувати найменшим працівникам при виході на пенсію втрату 20 – 30% раніше отримуваної заробітної плати (доходу) [2]. НПФ також мають розглядатись не тільки в соціальному аспекті, а як довгостроковий внутрішній інвестор, здатний радикально впливати на показники ринку капіталу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зауважимо, що на сьогодні питання розгляду економічних аспектів діяльності з недержавного пенсійного забезпечення у вітчизняній науковій літературі висвітлюються досить невеликим колом дослідників, зокрема Р. Малим, В. Ємцем, А. Федоренком, Д. Леоновим, Э. Лібановою, М. Лібановим, Н. Ковальновою, Д. М. Сандлером, А. Якимович та ін. Однак значна частина проблемних питань цієї складної теми потребує подальшого опрацювання. Залишаються недостатньо дослідженими особливості застосування пенсійних схем та програм з участю недержавних пенсійних фондів в країнах з ринковою економікою.

Метою статті є розгляд пенсійних схем з участю недержавних пенсійних фондів та визначення можливих напрямків застосування зарубіжного досвіду у подальшому реформуванні системи пенсійного забезпечення в Україні.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. Необхідно відмітити, що діяльність учасників НПЗ має регулюватись державою чіткими, прозорими і зрозумілими правилами, викладеними у формі нормативно-правових актів, та внутрішніми правилами НПФ. Такі правила найбільш визначаються пенсійними планами (схемами), що їх пропонують НПФ своїм вкладникам та учасникам. Ці схеми є обов'язковою складовою пенсійних договорів (контрактів) і мають відповідати вимогам, встановленим державним уповноваженим органом у сфері регулювання такого виду фінансових послуг, яким є НПЗ [4, с. 198]. Розуміння переваг та недоліків цих схем потенційними вкладниками НПФ є передумовою їхньої участі (або неучасті) як інвестора фондового ринку. Пенсійна схема – документ, який визначає умови та порядок недержавного пенсійного забезпечення учасників фонду [3].

Пенсійні схеми та зміни до них підлягають реєстрації в Державній комісії з регулювання ринків фінансових послуг України. Пенсійний фонд може використовувати кілька пенсійних схем. Пенсійна схема повинна відображати:

- 1) опис всіх видів та умов здійснення пенсійних виплат;